

AYNUR ÖZFIRAT, *Doğu Anadolu Yayla Kültürleri, M.Ö. 2000*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001. 239 sayfa metin, 5 siyah-beyaz ve iki renkli harita, 6 çanak-çömlek çizim resmi, 7 kurgan çizim resmi, 14 topografik plan resmi, 1 plan resmi, 1 kesit çizim resmi, 113 çanak-çömlek çizim levhası, 8 motif çizim levhası, 7 istatistik tablosu, 8 motif dağılım tablosu, 1 kronoloji tablosu, 16 siyah-beyaz ve 52 renkli fotoğraf.

Yazarın Önsöz'de belirttiği üzere bu kitap "Kuzeydoğu Anadolu M.Ö. II. Binyıl Boyalı Çanak Çömlek Kültürü" başlıklı doktora tezinin yeni bibliyografya ve bazı eklerle tamamlanmış şeklidir". Kitap, Birinci Bölüm: Giriş, İkinci Bölüm: Yöntem, Üçüncü Bölüm: Coğrafya, Dördüncü Bölüm: Transkafkasya-İran Azerbaycan'ı Kültür Bölgeleri ve Merkezleri, Beşinci Bölüm: Türkiye'deki Merkezler, Müzelerdeki Çanak Çömlekler ve Genel Değerlendirme, Altıncı Bölüm: Sonuç, olmak üzere 6 bölümde halinde düzenlenmiştir. Kitapta ayrıca, Önsöz, Summary, Bibliyografya, Resimler Listesi, Levhalar Listesi, Tablolar Listesi, Haritalar Listesi, Renkli Resimler Listesi, Buluntu Yerleri Katalogu bölümleri de bulunmaktadır. Bunlara ek olarak kitabın başında Prof.Dr. Veli Sevin tarafından kaleme alınmış olan "Sunuş" ile Nezih Başgelen tarafından yazılmış bulunan "Doğu Anadolu'nun Dağ Arası Ovalarında Geçmişin Boyalı Gizemleri" başlıklı sunuş yazıları yer almaktadır.

Yazar "Giriş" başlıklı Birinci Bölüm'de ekonomileri tarıma dayanmayan pastoral kültürlerin bölgesi olan dağlık Doğu Anadolu Yüksek Yaylası'nda geliştirilen çalışmanın amacı ve konuyla ilgili günümüze değin yapılmış araştırmaların tarihçesi hakkında bilgiler vererek sorunu tam anlamıyla ortaya koymuştur. "Yöntem" başlıklı İkinci Bölüm'de ise, çalışmanın geliştirilme aşamalarında kullanmış olağan arkeolojik yöntemler olan yüzey araştırmaları ve müze çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

"Coğrafya" başlıklı Üçüncü Bölüm'de yazar, Transkafkasya ve Doğu Anadolu Yüksek Yaylası'nın fiziki ve bitki coğrafyası ile jeomorfolojik, klimatolojik ve hidrolik özellikleri ile bölgenin yaşam tarzları ve sosyo-ekonomik düzeni üzerinde durmuştur.

Yazar "Transkafkasya-İran Azerbaycan'ı Kültür Bölgeleri ve Merkezleri" başlıklı Dördüncü Bölüm'de, Türkiye sınırları dışındaki kültür bölgelerinin yöresel özellikleri ve bu bölgelerin önemli nekropolleri ile yerleşmelerini özellikle yayınlardan elde ettiği bilgilerle bir araya getirmiş ve bunları tanıtmıştır. Bu bölümde önce kültür bölgeleri üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Bu kültür bölgeleri şunlardır; Transkafkasya'nın kuzeyinde, Gürcistan'ın ise güneybatısında görülen ve bugüne değin yalnızca nekropol ve kurganları ile bilinen Trialeti- Kirovakan Kültürü, Ermenistan'da yayılım alanı bulmuş olan Tazekent (Karmir-Berd) Kültürü, Azerbaycan'da görülen Sevan-Üzerlik Kültürü ile Nahçıvan ve İran Azerbaycanı'nda yaşamış olan Van-Urmiye Kültürü. Bu dört kültür bölgesi ve bunların yayılım alanları yazar tarafından çok başarılı bir biçimde ortaya konulmuştur. Daha sonra bu kültür bölgelerini oluşturan nekropol, kurgan ve yerleşmeleri ayrıntılı olarak tanıtılmış ve bu tanıtımlar kurgan planları, kurgan kesitleri, topografik planlar ve çanak-çömlek çizimleri ile desteklenmiştir. Bu nekropol, kurgan ve yerleşmeler şunlardır; Güneydoğu Gürcistan'da Trialeti Nekropolü, Zurtaketi Nekropolü, Meskheti Nekropolü, Kuzeybatı Ermenistan'da Ketik Nekropolü, Kuzey Ermenistan'da Kirovakan Nekropolü, Orta Ermenistan'da Ariç Yerleşimi ve Nekropolü, Lçaşen Nekropolü, Verin Na-

ver Nekropolü, Tazekent (Karmir Berd) Nekropolü, Elar Yerleşimi ve Nekropolü, Mukhannatepe Höyüğü, Garni Yerleşimi ve Nekropolü, Metsamor Yerleşimi ve Nekropolü, Güneybatu Ermenistan'da Eçmiadzin Nekropolü, Azerbaycan'da Üzerliktepe Höyüğü, Nahçıvan'da Şortep Nekropolü, Ezneburd Nekropolü, Şahtahtı Yerleşimi ve Nekropolü, I. Kültepe Höyüğü, II. Kültepe Höyüğü, Kızılbank Höyüğü ve Nekropolü, İran Azerbaycanı'nda Haftavantepe Höyüğü, Kordlartep Höyüğü, Geoytepe Höyüğü ile Kuzeybatı İran'daki Dinkhatepe Höyüğü.

"Türkiye'deki Merkezler, Müzelerdeki Çanak Çömlekler ve Genel Değerlendirme" başlıklı Beşinci Bölüm'de yazar, Türkiye'deki nekropoller, kurganlar ve yerleşmelerin yanısıra müzeler ile özel koleksiyonlarda bulunan konuyla ilgili çanak-çömleklerin teknik yapı, tipoloji ve bezeme açısından tanımını gerçekleştirmiş ve değerlendirmelerini sunmuştur. Bu bölümde daha sonra merkezleri oluşturan kurganlar, nekropoller ve yerleşmeleri incelenmiştir. Bunlar; Kars-Arpaçay'daki Küçük Çatma Kurganları ve Ani Nekropolü, Erzurum-Sos Höyüğü ve Karaçoban-Sarı Veli Höyüğü ve Nekropolü, Ağrı-Suluçem Kurganları, Muş-Malazgirt Nurettin Höyüğü ve Kurganları, Bitlis-Ahlat Yuvadımı ve Cemaleddin (Sütay Yaylası) Nekropoller, Van-Karagündüz Höyüğü, Van Kalesi Höyüğü, Tilkitepe Höyüğü ve Gürpınar-Eski Norgüh Yerleşimi'dir. Yazar bu bölümde müze ve özel koleksiyonlarda yer alan çanak-çömlekleri yine teknik yapı, tipoloji ve bezeme açısından tanıtmıştır. Bu çanak-çömlekler Adana, Ahlat, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, İstanbul Arkeoloji, Kars, Malatya, Sadberk Hanım müzeleriyle Rahmi Koç ve Ömer Koç özel koleksiyonlarında yer almaktadır. Hem yalın hem de boya bezekli olan bu çanak-çömlekler çok başarılı bir şekilde tipolojik incelemeye tabi tutulmuş ve her tipin küçük bir çizimini katalog bilgilerinin sağ üst köşesinin yerleştirilerek başarılı bir kataloglama yöntemi sunulmuştur. Bu tipolojik çalışma sonucunda müze ve özel koleksiyonlarda yer alan bu kapların çanak, çömlek, maşrapa, meyvelik, şişe, silindirik kap, kadeh ve riton formunda üretilmiş oldukları görülmektedir.

Yazar bu bölümün sonunda önce incelediği çanak-çömleğin genel bir değerlendirmesini yapmış, daha sonra da bu değerlendirmede tartıştığı verilerle söz konusu çanak-çömleğin kuzey sınırının Kafkas Dağları'nın güney etekleri, doğu sınırının Azerbaycan Mil Step'i, güneydoğu sınırının ise Urmiye Gölü olduğunu bir kez daha vurguladıktan sonra arkeolojik araştırma eksiklikleri nedeniyle bugüne değin kesin olarak saptanmamış olan güney ve güneybatı sınırlarının Hakkari ve Van Gölü Havzası, Batı ve Kuzeybatı sınırlarının ise Muş, Erzurum ve Artvin arasında çekilebilecek bir hat olduğunu çok başarılı ve doğru bir şekilde ortaya koymuştur.

Yazar "Sonuç" başlıklı Altıncı Bölüm'de ise hem kronolojik hem de köken açısından elde ettiği bir çoğu bu araştırma sonucunda ortaya çıkmış olan orijinal sonuçları sunmuş ve boyalı çanak-çömleğin anavatanı olarak iki ayrı bölgeyi, yani Aras Vadisi boyu ile Nahçıvan Bölgesi ve Van-Urmiye Bölgesi'ni önermiştir. Bu bölümde ayrıca, büyük bir kısmı bilimsel kazı ve araştırmalar dışında elde edilen ve halen müze ile özel koleksiyonlarda bulunan yalın ya da boya ile bezenmiş salt geometrik ya da figürlü ve geometrik kompozisyonlar içeren çanak-çömleklerin yalnızca Kafkasya ve Kuzeybatı İran'da değil, aynı zamanda Doğu Anadolu'da, hem de geniş bir coğrafi alanda üretilmiş olduğunu özellikle yüzey araştırmaları sonucu ilk olarak kendisinin saptamış olduğu kurganlar ve nekropollerle kanıtlanmıştır.

Sonuç olarak tütüz bir biçimde hazırlanmış, gerek arazi araştırmaları gerek müze incelemeleri ve gerekse kütüphane çalışmaları için yoğun bir emek harcanmış ve doğru bir Türkçe ile kaleme alınmış olan bu değerli eser, M.Ö. 2. Binyıl Anadolu'sunun diğer bölgelere oranla çok az bilinen yani *terra incognita* durumundaki Doğu bölümünün kültürel gelişimine yani Urartu öncesi kültürlerine ışık tutması ve Doğu Anadolu-Transkafkasya-Kuzeybatı İran bölgelerinin oluşturduğu geniş alanın kültürel yakınlığını hem ölü gömme gelenekleri ve hem de çanak-

çömlek açısından ortaya koyması bakımından çok önemli bir çalışma olarak değerlendirilmelidir. Prof.Dr. Altan Çilingirođlu'nun 1980'li yılların başında konuya ilgi göstermesi ile arkeoloji dünyasında dikkat çekmeye başlayan Doğu Anadolu M.Ö. 2. Binyılı boya bezekli çanak-çömleği konusu, bu kitap ile derli toplu bir şekilde ilgilenenlere bir başvuru kaynağı olarak sunulmuştur. Ayrıca bu kitap ile aynı yıl yayınlanan ve Prof.Dr. Oktay Belli ve Dr. Veli Bakhshaliyev tarafından yazılmış olan "Nahçıvan Bölgesinde Orta ve Son Tunç Çağı Boya Bezemeli Çanak Çömlek Kültürü/ *Middle and Late Bronze Age Painted Pottery Culture in the Nakhichevan Region*" adlı kitap bu yazıda incelediğimiz kitap ile birlikte Önasya Arkeolojisinde çok önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bilimsel kriterlere uygun ve kaynakçaya hakim olarak hazırlanmış olan Dr. Aynur Özfırat'ın bu önemli kitabının yazılma amacına başarıyla ulaşmış olduğu açıkça görölmektedir. M.Ö. 2. Binyıl Anadolu arkeolojisinin önde gelen uzmanlarından biri olan Dr. Aynur Özfırat'ı bizlere böyle değerli bir eser kazandırdığı için tebrik ederim.

ŞEVKET DÖNMEZ

